15-mavzu. Yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilişning mahallabay tizimi

15-mavzu / 16 · 1-semestr

MUNDARIJA

1. Bob
2. Qisqaça xulosa
3. Kazuslar (IRAC)
4. Test
5. Glossariy
6. Xronologiya
7. Mind-map
8. Tuşuntiriş va sxema
9. Manbalar

Bob

Bolalar huquqlarini himoya qiliş va ularning barkamol şaxs sifatida voyaga yetişini ta’minlaş davlatning eng muhim vazifalaridan biridir. Afsuski, turli sabablarga köra bolalar ota-ona qaramoğidan mahrum bölişi mumkin. Uşbu darsda biz yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni ijtimoiy himoya qilişning zamonaviy, xususan, mahallabay tizimini örganamiz. Dars davomida bolalarni aniqlaş va hisobga oliş tartibi, ularni joylaştirişning muqobil şakllari — farzandlikka oliş, vasiylik va homiylik, şuningdek, tutingan (foster) oilaga beriş qoidalari bilan tanişamiz. Bundan taşqari, mahalla institutining bu jarayondagi iştiroki, kiçik hajmli bolalar uylari va bolalarga beriladigan ijtimoiy kafolatlar tahlil qilinadi. Har bir jarayonda bolaning eng ustun manfaatlari qanday ta’minlanişini amaliy misollar orqali körib çiqamiz. Darsimizning maqsadi — bölajak huquqşunoslarga bolalarni himoya qiliş mexanizmlarini töğri qöllaşni örgatişdir.

QISQAÇA

- 24 soat — Xabar beriş muddati (Bola qaramoğsiz qolgani aniqlangaç, organga xabar beriş muddati (OK 149-modda))
- 3 ish kuni — Birlamçi baholaş (Vasiylik organi xabar olgaç, bolaning şaroitini tekşiriş muddati (OK 149-modda))
- 10 yosh — Bolaning roziligi (Farzandlikka yoki tutingan oilaga berişda bolaning roziligi olinadigan yoş (OK 194-modda))
- 14 yosh — Vasiylik çegarasi (Vasiylik 14 yoşgaça belgilanadi, undan söng homiylik boşlanadi (OK 173-modda))

15.1 Yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni aniqlaş

Oila qonunçiligiga köra, bolalar turli sabablarga köra ota-ona qaramoğidan mahrum bölişi mumkin. Bu faqat ota-onaning vafoti (çin yetimlik) emas, balki ularning ota-onalik huquqidan mahrum etilişi, huquqlarining çeklanişi, muomalaga layoqatsiz deb topilişi, uzoq muddat kasal bölişi yoki bolani tarbiyalaşdan böyin tovlaşi kabi holatlarni ham öz içiga oladi (Oila kodeksi, 148-modda). Amaliyotda ota-onasi hayot bölsa-da, ularning qaramoğisiz qolgan bolalar ijtimoiy yetimlar deb ataladi.

Vasiylik va homiylik organlari bunday bolalarni aniqlaydi, hisobga oladi va ularni muqobil joylaştiriş şakllarini tanlaydi. Qonunçilikka köra, vasiylik va homiylik organidan taşqari boşqa yuridik va jismoniy şaxslarning bu faoliyat bilan şuğullanişiga qat'iyan yöl qöyilmaydi (Oila kodeksi, 149-modda).

Taşkilotlar (maktablar, boğçalar, şifoxonalar), mahalla fuqarolar yiğini mansabdor şaxslari va oddiy fuqarolar bola ota-ona qaramoğidan mahrum bölganini bilib qolsa, yigirma tört soat içida vasiylik va homiylik organiga xabar berişi şart. Organ esa xabar olingan kundan e'tiboran 3 iş kuni içida bolaning turmuş şaroitini tekşirib (birlamçi baholaş), uning huquq va manfaatlarini himoya qiliş çoralarini köradi (Oila kodeksi, 149-modda).

Faraziy misol: 8 yoşli Anvarning onasi vafot etgan, otasi esa uzoq muddatga boşqa davlatga işlaşga ketib, boladan xabar olmay qöygan. Bola vaqtinça qöşnisi qaramoğida qolgan. Maktab öqituvçisi bu holatni bilib, darhol vasiylik organiga xabar beradi. Organ xodimlari 3 kun içida vaziyatni örganib, Anvarni vaqtinça xavfsiz joyga ötkaziş va huquqiy maqomini belgilaş çoralarini köradi. Özboşimçalik bilan bolani qöşniga beriş qonuniy joylaştiriş hisoblanmaydi.

- Ota-ona qaramoğidan mahrum böliş faqat vafot etiş emas, balki tarbiyadan böyin tovlaşni ham öz içiga oladi (Oila kodeksi, 148-modda).
- Bolalarni aniqlaş va joylaştiriş faqat vasiylik va homiylik organlari vakolatiga kiradi (Oila kodeksi, 149-modda).
- Xabardor bölgan şaxslar 24 soat içida organga xabar berişi, organ esa 3 iş kuni içida birlamçi baholaş ötkazişi şart (Oila kodeksi, 149-modda).

> **KÖP UÇRAYDIGAN XATO**
> Bolani norasmiy kelişuv asosida qarindoş yoki qöşniga beriş qonuniy joylaştiriş örnini bosmaydi va bolaning huquqiy himoyasini ta'minlamaydi.

15.2 Mahallabay tizim: iştirokçilar va vakolatlar

Yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni ijtimoiy himoya qilişda mahallabay tizim muhim ahamiyat kasb etadi. Mahalla — jamiyatning eng yaqin ijtimoiy tuzilmasi bölib, bolalarni öz muhitida erta aniqlaş va ularga yordam körsatişda faol iştirok etadi. Mahalladagi ijtimoiy xodim, xotin-qizlar faoli, yoşlar yetakçisi va profilaktika inspektori öz hududida qarovsiz qolgan bolalarni aniqlasa, zudlik bilan vakolatli organga xabar berişi kerak.

Mahallabay işlaş tizimi orqali ijtimoiy yetimlikning oldini oliş va bolalarga oilaga yaqin muhitda ğamxörlik körsatiş maqsadida mahallalarda kiçik hajmli bolalar uylari taşkil etilmoqda. Kiçik hajmli bolalar uyi —

ota-ona qaramoğisiz qolgan bolalar uçun yaratiladigan, uy muhitiga yaqinlaştirilgan, oilaviy şakldagi tarbiya tizimiga asoslangan muassasadir.

Mahalla fuqarolar yiğini uşbu uylar faoliyatini kuzatib boradi, bolalarning ijtimoiy integratsiyasiga yordam beradi va zarurat tuğilganda davlat organlariga murojaat qiladi. Şuningdek, mahalla bolalar siri va şaxsiy ma’lumotlarining maxfiyligini saqlaşga majburdir. Agar mahalla faoli bolaning şaxsiy ma’lumotlarini oşkor qilsa, bu bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir körsatadi va qonun buzilişi hisoblanadi.

Faraziy misol: Mahallada yaşovçi 10 yoşli Sardor kiçik hajmli bolalar uyiga joylaştirildi. Mahalla raisi va yoşlar yetakçisi uni mahalladagi futbol tögaragiga jalb qildi. Ular Sardorning ötmişi haqidagi ma’lumotlarni boşqa bolalardan sir saqlab, uning kamsitilişisiz jamiyatga qöşilişiga yordam berişdi.

- Mahalla bolalarni erta aniqlaş va ularning jamiyatga moslaşuvida faol iştirokçi hisoblanadi.
- Kiçik hajmli bolalar uylari bolalarni yirik muassasalardagi izolyatsiyadan xalos etib, oilaviy muhit yaratişga xizmat qiladi.
- Mahalla faollari bolaning şaxsiy ma’lumotlarini maxfiy saqlaşga majburdir.

> **ASOSIY FIKR**
> Mahalla faqat kuzatuvçi emas, balki bolani jamiyatga integratsiya qilişda va uning xavfsizligini ta’minlaşda bevosita mas’ul bölgan ijtimoiy institutdir.

15.3 Muqobil joylaştiriş şakllari

Ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni joylaştirişda bolaning eng ustun manfaatlari va xavfsizligi doimo birinçi örinda turadi. Oila kodeksining 150-moddasiga köra, bunday bolalar birinçi navbatda oilaga tarbiyaga berilişi lozim. Joylaştirişning oilaviy şakllariga quyidagilar kiradi: farzandlikka oliş, vasiylik va homiylikni belgilaş, şuningdek, tutingan (foster) oilaga beriş.

Faqatgina bolani oilaga joylaştiriş imkoniyati bölmagan taqdirdagina, u yetim bolalar yoki ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar uçun möljallangan muassasalarga (tarbiya, davolaş, ijtimoiy himoyalaş muassasalariga) joylaştiriladi (Oila kodeksi, 150-modda). Davlat siyosati bolalarni yirik muassasalarda saqlaşdan köra, ularni oilaviy muhitda tarbiyalaşni ustuvor deb biladi.

Joylaştiriş masalasi hal bölgunga qadar, bolaga nisbatan vasiylik va homiylik majburiyatlarini bajariş vaqtinça vasiylik va homiylik organlari zimmasiga yuklatiladi. Har bir şakl bolaning yoşi, soğliği va ehtiyojlariga moslaştirilgan holda tanlanadi. Bunda faqat kattalarning xohişi emas, balki bolaning fikri va manfaatlari hal qiluvçi ahamiyatga ega.

Faraziy misol: 12 yoşli Umidaning onasi uzoq muddatli davolanişga yotqizildi. Umidani Mehribonlik uyiga beriş örniga, vasiylik organi uning xolasi bilan suhbatlaşib, xolasini vaqtinça vasiy etib tayinlaydi. Bu orqali Umidaning oilaviy aloqalari saqlab qolinadi va u özіga taniş muhitda yaşaşni davom ettiradi.

- Bolalar birinçi navbatda oilaga (farzandlikka, vasiylikka, tutingan oilaga) berilişi lozim (Oila kodeksi, 150-modda).
- Muassasaga joylaştiriş faqat oilaga beriş imkoni bölmagan taqdirdagina qöllaniladi (Oila kodeksi, 150-modda).
- Joylaştiriş masalasi hal bölgunça vaqtinça vasiylik organ zimmasida böladi (Oila kodeksi, 150-modda).

> **TAQQOSLANG**
> Oilaviy şakllar (farzandlikka oliş, vasiylik) bolaning ruhiy va ijtimoiy rivojlanişi uçun muassasa (Mehribonlik uylari)ga qaraganda ança qulay va ustuvor hisoblanadi.

15.4 Farzandlikka oliş tartibi va uni bekor qiliş oqibatlari

Farzandlikka oliş — ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni joylaştirişning eng maqbul va ustuvor şaklidir. Farzandlikka olingan bolalar barça şaxsiy va mulkiy huquqlarda farzandlikka oluvçining öz bolalariga tenglaştiriladi. Farzandlikka oliş faqat voyaga yetmagan bolalarga nisbatan va ularning manfaatlarini közlab, sud tartibida amalga oşiriladi. 10 yoşga tölgan bolani farzandlikka oliş uçun uning roziligi talab qilinadi.

Qonunçilikdagi muhim qoidalardan biri şundaki, aka-uka va opa-singillarni turli şaxslar tomonidan farzandlikka olişga yöl qöyilmaydi. Faqatgina bu bolalarning eng ustun manfaatlariga mos keladigan istisno hollardagina sud bunga ruxsat berişi mumkin. Farzandlikka oliş munosabatlari FHDYo organlari tomonidan tuğilişni qayd etiş daftariga özgartiriş kiritilgan kundan boşlab yuzaga keladi.

Agar farzandlikka oluvçilar öz majburiyatlarini bajarmasa, ota-onalik huquqini suiiste’mol qilsa yoki bolaga şafqatsiz munosabatda bölsa, farzandlikka oliş sud orqali bekor qilinişi mumkin. Farzandlikka oliş bekor qilinganda, bola va farzandlikka oluvçilar örtasidagi barça huquq va majburiyatlar tugatiladi. Bola sud qarori bilan özining biologik ota-onasiga yoki vasiylik va homiylik organiga topşiriladi.

Faraziy misol: Er-xotin 8 yoşli qiz va uning 5 yoşli ukasidan faqat qizni farzandlikka olmoqçi bölib, 'ikkalasini boqa olmaymiz' degan vajni keltirişdi. Sud bu arizani rad etadi, çunki aka-ukalarni ajratiş ularning manfaatlariga zid bölib, faqat farzandlikka oluvçining moddiy qulayligi istisno uçun yetarli asos böla olmaydi.

- Farzandlikka oliş faqat sud tartibida va bolaning manfaatlarini közlab amalga oşiriladi.
- Aka-uka va opa-singillarni turli şaxslarga farzandlikka berişga umumiy qoidada yöl qöyilmaydi.
- Farzandlikka oliş bekor qilinganda bola va farzandlikka oluvçi örtasidagi barça huquqiy aloqalar uziladi.

> **IŞ BILAN BOĞLIQLIK**
> Aka-ukalarni ajratişga faqat bolalarning eng ustun manfaatlari talab qilgan alohida istisno hollardagina ruxsat beriladi. Farzandlikka oluvçining xohişi asos böla olmaydi.

15.5 Vasiylik va homiylikni belgilaş tartibi

Vasiylik va homiylik bolalarga ta’minot, tarbiya va ta’lim beriş, ularning mulkiy va şaxsiy nomulkiy huquqlarini himoya qiliş maqsadida belgilanadi. Vasiylik 14 yoşga tölmagan yetim va ota-ona qaramoğisiz qolgan bolalarga, homiylik esa 14 yoşdan 18 yoşgaça bölgan bolalarga nisbatan belgilanadi (Oila kodeksi, 173-modda).

Vasiylik va homiylik voyaga yetmaganlarga nisbatan 'Inson' ijtimoiy xizmatlar markazi direktorining qarori bilan belgilanadi (Oila kodeksi, 174-modda). Vasiy yoki homiy etib tayinlaniş faqat fuqaroning ixtiyoriy

roziligi bilan amalga oşiriladi. Ota-onalik huquqidan mahrum qilingan, muomalaga layoqatsiz deb topilgan yoki qasddan oğir jinoyat sodir etgan şaxslar vasiy yoki homiy bölişi mumkin emas.

Qonunçilikda şaxsga bir neçta vasiy tayinlaş yoki bir şaxsning bir neçta bolaga vasiy bölişi imkoniyati ham nazarda tutilgan. Agar bola hayoti yoki soğliğiga xavf tuğilsa, organ bir oy muddatga dastlabki (vaqtinçalik) vasiy tayinlaşi mumkin.

Faraziy misol: 13 yoşli Rustamning ota-onasi avtohalokatda vafot etdi. Uning 25 yoşli akasi vasiylikni öz zimmasiga oliş uçun ariza berdi. 'Inson' markazi akasining turmuş şaroitini örganib, uni Rustamga vasiy etib tayinladi. Rustam 14 yoşga tölgaç, bu munosabat qonunan homiylikka aylanadi.

- Vasiylik 14 yoşgaça, homiylik esa 14-18 yoşdagi bolalarga belgilanadi (Oila kodeksi, 173-modda).
- Voyaga yetmaganlarga vasiylik va homiylik 'Inson' ijtimoiy xizmatlar markazi direktori qarori bilan belgilanadi (Oila kodeksi, 174-modda).
- Vasiy yoki homiy tayinlaş faqat şaxsning ixtiyoriy roziligi bilan amalga oşiriladi.

> **IMTIHON UÇUN**
> Imtihonda yoş çegaralariga e’tibor bering: 14 yoşgaça — vasiylik, 14 yoşdan 18 yoşgaça — homiylik.

15.6 Bolalarni oilaga tarbiyaga oliş (patronat)

Oila kodeksiga muvofiq, ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar tutingan (foster) oilaga berilişi mumkin. Tutingan oila oilaga tarbiyaga beriş (patronat) şaklida taşkil etiladi. Qonunçilikdagi muhim qoida şundaki, bolalar oilaga tarbiyaga (patronat) faqat ularning qarindoşlariga beriladi (Oila kodeksi, 194-modda).

Bolalarni tutingan oilaga oliş töğrisidagi şartnoma vasiylik va homiylik organlari bilan tutingan ota-ona örtasida tuziladi. Şartnomada bolani ta’minlaş, tarbiyalaş, tomonlarning huquq va majburiyatlari, şuningdek şartnomani bekor qiliş asoslari belgilanadi (Oila kodeksi, 195-modda). Tutingan ota-ona böliş istagini bildirgan şaxslar maxsus öquv kursini tamomlaganlik töğrisidagi sertifikatga ega bölişi kerak.

Ön yoşga tölgan bolalarni tutingan oilaga beriş ularning roziligi bilan amalga oşiriladi. Vasiylik va homiylik organlari tutingan oilaga berilgan bolalarning turmuş şaroitlarini va tarbiyalanişini doimiy kuzatib boradi hamda monitoring qiladi (Oila kodeksi, 200-modda).

Faraziy misol: 9 yoşli Malika Mehribonlik uyida tarbiyalanmoqda. Uning ammasi maxsus öquv kursini ötab, sertifikat oldi va Malikani patronat asosida tarbiyaga oliş böyiça şartnoma tuzdi. Ammasi bolaning ta’minoti uçun davlatdan har oy nafaqa oladi, ammo bu unga Malikaga nisbatan töliq ota-onalik huquqini bermaydi; u davlat nazorati ostida tarbiyaçi vazifasini bajaradi.

- Bolalar oilaga tarbiyaga (patronat) faqat ularning qarindoşlariga beriladi (Oila kodeksi, 194-modda).
- Tutingan ota-ona va vasiylik organi örtasida şartnoma tuziladi (Oila kodeksi, 195-modda).
- Vasiylik va homiylik organlari bolaning turmuş şaroitini doimiy monitoring qiladi (Oila kodeksi, 200-modda).

> **KÖP UÇRAYDIGAN XATO**

> Tutingan oilaga (patronat) oliş farzandlikka oliş bilan bir xil emas. Patronatda tōliq ota-onalik huquqi yuzaga kelmaydi va tarbiyaçi davlat nazorati ostida böladi.

15.7 Ijtimoiy kafolatlar va qöllab-quvvatlaş

Yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar davlatning alohida ijtimoiy himoyasidadir. Tutingan (foster) oilaga berilgan bolalar özlariga tegişli bölgan aliment, pensiya, nafaqa va boşqa ijtimoiy tölovlarni oliş huquqini saqlab qoladilar (Oila kodeksi, 197-modda).

Uy-joy kafolatlari ham juda muhimdir. Bolalar avvalgi uy-joyga bölgan mulk yoki undan foydalaniş huquqini saqlab qoladi. Agar ular uy-joyga ega bölmasa, qonunçilikka muvofiq davlat tomonidan uy-joy oliş huquqiga ega böladilar. Qoraqalpoğiston Respublikasi Vazirlar Kengaşi, viloyatlar va Toşkent şahar hokimliklari Bolalarni himoya qiliş masalalari kotibiyati bu borada mas’ul organ hisoblanadi.

Şuningdek, bolalarni oilaga tarbiyaga (patronat) olgan şaxslarga bolaning ta’minoti uçun har oyda nafaqa, kiyim-boş va poyabzal oliş uçun har yili bir marta tölov davlat tomonidan tölab boriladi (Oila kodeksi, 195-modda). Bu ijtimoiy kafolatlar bolaning moddiy ehtiyojlarini qondiriş va uni mustaqil hayotga tayyorlaşga xizmat qiladi.

Faraziy misol: 15 yoşli Temur vasiylikka olingan. Uning vafot etgan otasidan qolgan uy-joyi bor. Vasiy bu uyni sota olmaydi yoki özlaştira olmaydi, çunki Temurning mulkiy huquqlari qonun bilan himoyalangan. Şuningdek, Temur boquvçisini yöqotganlik pensiyasini olişda davom etadi.

- Tutingan oilaga berilgan bolalar aliment, pensiya va nafaqa oliş huquqini saqlab qoladi (Oila kodeksi, 197-modda).
- Uy-joyga bölgan mulk yoki undan foydalaniş huquqi tōliq saqlanadi (Oila kodeksi, 197-modda).
- Tutingan ota-onaga bolaning ta’minoti uçun davlat tomonidan har oy nafaqa tölanadi (Oila kodeksi, 195-modda).

> **ASOSIY FIKR**
> Bolaning muqobil şaklda joylaştirilişi uning davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy va mulkiy huquqlarini (pensiya, uy-joy) bekor qilmaydi.

ASOSIY XULOSALAR

1. Ota-ona qaramoğidan mahrum böliş faqat ota-onaning vafotini emas, balki tarbiyadan böyin tovlaş va huquqdan mahrum etiş holatlarini ham qamrab oladi.
2. Bolalarni aniqlaş va joylaştiriş vakolati faqat vasiylik va homiylik organlariga tegişli.
3. Mahallabay tizim bolalarni erta aniqlaş va kiçik hajmli bolalar uylari orqali oilaviy muhit yaratişda asosiy böğindir.
4. Bolani joylaştirişda oilaviy şakllar (farzandlikka oliş, vasiylik, tutingan oila) muassasaga joylaştirişdan köra ustuvor hisoblanadi.
5. Aka-uka va opa-singillarni turli şaxslarga farzandlikka berişga yöl qöyilmaydi, bolaning eng ustun manfaatlari talab qilgan hollar bundan mustasno.
6. Vasiylik 14 yoşgaça, homiylik esa 14 yoşdan 18 yoşgaça bölgan bolalarga nisbatan belgilanadi.

7. Tutingan (foster) oilaga berilgan bolalar özining barça moddiy, ijtimoiy va mulkiy huquqlarini saqlab qoladi.

Qisqaça xulosa

Uşbu dars yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni ijtimoiy himoya qilişning mahallabay tizimiga bağişlangan. Darsda bolalarni erta aniqlaş va hisobga olişda vasiylik va homiylik organlari hamda mahalla institutining örni tahlil qilindi. Qonunçilikka köra, bola qaramoğsiz qolgani aniqlanganda 24 soat içida xabar berilişi va 3 iş kuni içida birlamçi baholaş ötkazilişi şart. Oila kodeksiga muvofiq, bolalarni muqobil joylaştirişda oilaviy şakllar (farzandlikka oliş, vasiylik, homiylik, tutingan oila) ustuvor hisoblanadi. Farzandlikka oliş sud orqali amalga oşiriladi va unda aka-ukalarni ajratmaslik qoidasi qat’iy işlaydi. Vasiylik 14 yoşgaça, homiylik esa 14-18 yoşdagi bolalarga 'Inson' markazi qarori bilan belgilanadi. Bolalarni oilaga tarbiyaga oliş (patronat) şaklida tutingan oila bilan şartnoma tuziladi va davlat tomonidan moddiy ta’minot beriladi. Joylaştirişning qaysi şakli tanlanişidan qat’i nazar, bolaning aliment, pensiya va uy-joyga bölgan huquqlari töliq saqlanib qoladi. Barça jarayonlarda bolaning eng ustun manfaatlari va uning fikri (10 yoşdan boşlab) inobatga olinişi şart.

ASOSIY PRINSIPLAR

1. Bolaning eng ustun manfaatlari har qanday joylaştiriş qarorida birinçi örinda turadi.
2. Bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalaş muassasaga joylaştirişdan köra ustuvordir.
3. Aka-uka va opa-singillarni bir-biridan ajratmaslik tamoyili qat’iy himoya qilinadi.
4. 10 yoşga tölgan bolaning har qanday joylaştiriş şaklida roziligi olinişi şart.
5. Vasiylik va homiylik organlari bolaning turmuş şaroiti ustidan doimiy monitoring olib boradi.
6. Tutingan oilaga berilgan bolaning barça ijtimoiy va mulkiy huquqlari davlat kafolatidadir.

> **ASOSIY ATAMALAR**
> Ijtimoiy yetim · Birlamçi baholaş · Muqobil joylaştiriş · Farzandlikka oliş · Vasiylik · Homiylik · Tutingan (foster) oila · Patronat · Kiçik hajmli bolalar uyi · Eng ustun manfaat

IMTIHONGA TAYYORGARLIK

- Ota-ona qaramoğidan mahrum bölişning qanday qonuniy asoslari bor?
- Bolani aniqlaş va organga xabar beriş muddatlari qanday?
- Farzandlikka olişda aka-ukalarni ajratişga qaçon ruxsat beriladi?
- Vasiylik va homiylik örtasidagi yoş çegarasi qanday?
- Tutingan oilaga (patronat) bolalar kimlarga berilişi mumkin?
- Tutingan oilaga berilgan bolaning uy-joy va pensiya huquqlari qanday ta’minlanadi?

Kazuslar (IRAC)

1-kazus · Yetim bolani aniqlaş va joylaştiriş tartibi

FAKTLAR

12 yoşli Anvarning ota-onasi avtohalokatda vafot etdi. Uning xolasi Nodira Anvarni öz uyiga olib ketdi va heç qanday rasmiy hujjatlarsiz parvariş qila boşladi. Mahalla raisi bu holatni bilib, vasiylik va homiylik organiga xabar bermadi, çunki "bola o‘z qarindoshining qaramog‘ida, xavfsiz joyda" deb hisobladi. Oradan ikki oy ötgaç, maktab öqituvçisi Anvarning darslarga kelmayotganini aniqlab, vasiylik organiga murojaat qildi. Vasiylik va homiylik organi darhol aralaşib, bolaning holatini örgandi va qonuniy çoralarni körişni boşladi.

MASALA

Ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolani aniqlaşda mansabdor şaxslarning majburiyati va bolani qarindoşlar qaramoğiga qonuniy joylaştiriş tartibi qanday?

NORMA

Özbekiston Respublikasining Oila kodeksi 149-moddasiga köra, fuqarolar özini özi boşqariş organlarining mansabdor şaxslari bolalar ota-ona qaramoğidan mahrum bölganligidan xabardor bölgaç, yigirma tört soat içida bu haqda bolalar haqiqatda turgan joydagi vasiylik va homiylik organlariga xabar berişi şart. Vasiylik va homiylik organi uç iş kuni içida bolaning turmuş şaroitini tekşirib çiqişi va uning huquq hamda manfaatlari himoya qilinişini ta’minlaşi şart. Oila kodeksining 150-moddasiga asosan, bunday bolalar oilaga (vasiylik, homiylik yoki patronat) berilişi lozim. Vasiylik 14 yoşga tölmagan bolalarga nisbatan belgilanadi (Oila kodeksi, 173-modda).

TAHLIL

1) Mahalla raisining harakati ğayriqonuniy. Oila kodeksining 149-moddasiga asosan, mahalla raisi (fuqarolar özini özi boşqariş organining mansabdor şaxsi) Anvarning ota-onasi vafot etganini bilganidan söng yigirma tört soat içida vasiylik va homiylik organiga xabar berişi şart edi. Uning "bola qarindoshining qo‘lida" degan vaji qonuniy mas’uliyatdan ozod qilmaydi. Xabar bermaganlik uçun qonunda belgilangan tartibda javobgarlik mavjud. 2) Vasiylik va homiylik organining vazifasi yetim bolalarni aniqlaş, hisobga oliş va ularni muqobil joylaştiriş şakllarini tanlaşdan iborat (Oila kodeksi, 149-modda). Organ xabar topgaç, uç iş kuni içida Anvarning turmuş şaroitini tekşirişi va uning huquqlarini himoya qiliş çoralarini körişi şart. 3) Anvarni xolasi Nodiraning qaramoğida qonuniy qoldiriş uçun vasiylik belgilanişi kerak. Anvar 12 yoşda bölgani uçun unga nisbatan vasiylik belgilanadi (Oila kodeksi, 173-modda). Buning uçun Nodira vasiylik va homiylik organiga murojaat qilişi, uning turmuş şaroitlari va soğliği tekşirilişi hamda "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi direktorining qarori bilan vasiylik rasmiylaştirilişi lozim (Oila kodeksi, 174-modda). Bolaning eng ustun manfaatlari va qarindoşlik aloqalari saqlanişi ustuvor hisoblanadi.

XULOSA

Yetim bolalarni aniqlaş va hisobga oliş davlatning qat'iy nazoratida bölib, mahalla raisi öz majburiyatini buzgan. Bolaning xavfsizligi va huquqlarini ta'minlaş uçun xolasi Nodiraga nisbatan rasmiy vasiylik belgilanişi şart. Bu jarayonda bolaning eng ustun manfaatlari va oilaviy muhitda tarbiyalaniş huquqi töliq ta'minlanadi.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Mahalla raisining harakati qonuniymi?
2. Vasiylik va homiylik organining vazifasi nimalardan iborat?
3. Anvarni xolasining qaramoğida qoldiriş uçun qanday huquqiy harakatlar amalga oşirilişi kerak?

O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

2-kazus · Aka-uka va opa-singillarni farzandlikka oliş

FAKTLAR

35 yoşli fuqaro Rustam va uning rafiqasi Malika Mehribonlik uyidan bolani farzandlikka olmoqçi bölişdi. Ular 8 yoşli qizaloq Umidani tanlaşdi. Biroq, Umidaning 5 yoşli ukasi Sanjar ham bor edi. Rustam va Malika faqat Umidani farzandlikka olişni, ukasini esa muassasada qoldirişni söraşdi, çunki ularning moddiy şaroiti faqat bitta bolani ta'minlaşga yetişini vaj qilib körsatişdi. Şuningdek, Umida öz ukasidan ajralişni xohlamasligini bildirdi. Vasiylik va homiylik organi ularning bu talabini rad etdi va bolalarni birgalikda farzandlikka olişni tavsiya qildi.

MASALA

Aka-uka va opa-singillarni turli şaxslarga farzandlikka beriş yoki ajratiş hamda farzandlikka olişda bolaning eng ustun manfaatlarini ta'minlaş qoidalari qanday?

NORMA

Oila kodeksiga muvofiq, aka-ukalar va opa-singillarni turli şaxslar tomonidan farzandlikka olişga umuman yöl qöyilmaydi. Faqatgina farzandlikka oliş bolalarning manfaatlariga muvofiq keladigan hollar bölsa, bunday ajratişga istisno tariqasida ruxsat etilişi mumkin. Şuningdek, Oila kodeksining 68-moddasiga köra, bola oilada öz manfaatlariga taalluqli har qanday masala hal qilinayotganda öz fikrini ifoda etişga haqli. Bolaning eng ustun manfaatlari va xavfsizligi har doim birinçi örinda turadi (Bola huquqlari töğrisidagi konvensiya, 3-modda).

TAHLIL

1) Oila qonunçiligining umumiy qoidasiga köra, aka-uka va opa-singillarni ajratişga yöl qöyilmaydi. Ularni turli şaxslar tomonidan farzandlikka oliş faqat bolalarning eng ustun manfaatlariga mos keladigan alohida istisno holatlardagina ruxsat etiladi. Rustam va Malikaning moddiy şaroiti vaj qilib körsatilişi bolalarni ajratiş uçun yetarli va qonuniy asos böla olmaydi. 2) Bolaning fikri uşbu jarayonda muhim ahamiyatga ega. Garçi Umida 10 yoşga tölmagan bölsa-da (10 yoşdan boşlab uning rasmiy roziligi talab

qilinadi), Oila kodeksining 68-moddasiga asosan u öz fikrini erkin ifoda etişga haqli. Uning ukasidan ajralişni xohlamasligi bolaning psixologik va hissiy manfaatlari nuqtai nazaridan sud va vasiylik organi tomonidan albatta inobatga olinişi şart. 3) Vasiylik va homiylik organining rad javobi töla qonuniy. Bolalarni ajratiş ularning qarindoşlik riştalarini uzadi va ruhiy jarohat yetkazadi. Oila muhitini saqlab qoliş va bolalarning eng ustun manfaatlarini ta’minlaş maqsadida organ ularni birgalikda farzandlikka olişni talab qilişi yoki arizani rad etişi töğri hisoblanadi.

XULOSA

Aka-uka va opa-singillarni ajratiş qonun bilan taqiqlangan umumiy qoida hisoblanadi. Bolaning fikri va uning eng ustun manfaatlari har qanday moddiy vajlardan ustun turadi. Vasiylik va homiylik organi bolalar örtasidagi tabiiy riştalarni saqlab qoliş maqsadida töğri va qonuniy qaror qabul qilgan.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Aka-uka va opa-singillarni alohida farzandlikka olişga qonunçilikda yöl qöyiladimi?
2. Bolaning fikri uşbu vaziyatda qanday ahamiyatga ega?
3. Vasiylik va homiylik organining rad javobi qonuniymi?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

3-kazus · Tutingan (foster) oilaga oliş şartnomasini bekor qiliş

FAKTLAR

Fuqaro Botir va uning turmuş örtoği 11 yoşli yetim bola Alişerni tutingan (foster) oilaga tarbiyaga olişdi. Vasiylik va homiylik organi bilan tegişli şartnoma tuzildi. Oradan olti oy ötgaç, Botirning oilaviy va mulkiy ahvoli keskin yomonlaşdi, u işdan böşatildi. Şuningdek, Alisher va tutingan ota-ona örtasida özaro bir-birini tuşunmaslik holatlari kelib çiqdi. Botir vasiylik va homiylik organiga murojaat qilib, şartnomani bekor qilişni söradi. Organ xodimlari "shartnoma muddati tugamaganligi" sababli rad javobini berişdi.

MASALA

Bolalarni tutingan (foster) oilaga oliş töğrisidagi şartnomani muddatidan ilgari bekor qiliş asoslari va nizolarni hal etiş tartibi qanday?

NORMA

Oila kodeksining 196-moddasiga köra, bolalarni tutingan (foster) oilaga oliş töğrisidagi şartnoma uzrli sabablar (kasalligi, oilaviy yoki mulkiy mavqeyining özgarişi, tarbiyasidagi bolalar bilan özaro bir-birini tuşunmaslik va boşqa sabablar) mavjud bölsa, bolalarning tutingan ota-onasi taşabbusi bilan muddatidan ilgari bekor qilinişi mumkin. Şuningdek, şartnoma vasiylik va homiylik organlarining taşabbusi bilan yoki bola ota-onasiga qaytarilgan yoxud farzandlikka olingan taqdirda ham bekor qilinişi mumkin. Şartnomani bekor qilişga oid nizolar sud tartibida hal qilinadi.

TAHLIL

1) Ha, bolalarni tutingan (foster) oilaga oliş töğrisidagi şartnomani muddatidan oldin bekor qiliş qonunan ruxsat etilgan. Bu jarayon bolaning eng ustun manfaatlari va tutingan ota-onaning real imkoniyatlarini hisobga olgan holda amalga oşiriladi. 2) Oila kodeksining 196-moddasida uzrli sabablar röyxati keltirilgan. Botirning holatida uning mulkiy va oilaviy mavqeyining keskin özgarişi (işsiz qolişi) hamda bola bilan özaro bir-birini tuşunmaslik holatlari yuzaga kelgani qonunda töğridan-töğri uzrli sabablar sifatida körsatilgan. Bu omillar bolaning soğlom muhitda tarbiyalanişiga tösqinlik qilişi mumkin. 3) Vasiylik va homiylik organining "shartnoma muddati tugamaganligi" vajiga asoslangan rad javobi ğayriqonuniy. Qonun uzrli sabablar mavjud bölganda tutingan ota-onaning taşabbusi bilan şartnomani muddatidan oldin bekor qiliş huquqini beradi. Agar vasiylik va homiylik organi şartnomani bekor qilişdan boş tortsa, Oila kodeksining 196-moddasi ikkinçi qismiga asosan, mazkur nizo sud tartibida hal qilinadi. Sud bolaning manfaatlarini inobatga olib, şartnomani bekor qiliş masalasini körib çiqadi.

XULOSA

Tutingan oila şartnomasi taraflarning ixtiyoriyligi va bolaning manfaatlariga asoslanadi. Mulkiy ahvolning özgarişi va özaro tuşunmaslik şartnomani muddatidan oldin bekor qiliş uçun yetarli huquqiy asosdir. Vasiylik organi rad etgan taqdirda, nizo sud orqali hal etilişi va bola uçun boşqa muqobil joylaştiriş şakli tanlanişi lozim.

MUHOKAMA UÇUN SAVOLLAR

1. Tutingan oilaga oliş şartnomasini muddatidan oldin bekor qiliş mumkinmi?
2. Qanday sabablar şartnomani bekor qiliş uçun uzrli hisoblanadi?
3. Vasiylik va homiylik organining rad javobi qonuniymi va nizo qanday hal etiladi?

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

Test

JAVOB TANLANADIGAN SAVOLLAR

1. Maktab öqituvçisi 10 yoşli Jasurning ota-onasi xorijga ketib, qonuniy vasiy qoldirmaganligi sababli yolğiz yaşayotganini bilib qoldi. Qonunçilikka köra, öqituvçi bu haqda qaysi organga va qanday muddatda xabar berişi şart?

- A. Mahalliy içki işlar organiga 3 kun içida.
- B. Sudga 7 kun içida.
- C. Vasiylik va homiylik organiga 24 soat içida.
- D. Prokuraturaga zudlik bilan.

TÖĞRI: C

Oila kodeksining 149-moddasiga köra, taşkilotlarning mansabdor şaxslari va fuqarolar bolalar ota-ona qaramoğidan mahrum bölganligidan xabardor bölgaç, 24 soat içida bu haqda vasiylik va homiylik

organlariga xabar berişi şart. Bu qoida bolaning xavfsizligini tezkor ta’minlaşga va uni muqobil joylaştiriş masalasini zudlik bilan hal etişga xizmat qiladi.

2. Mahallada kiçik hajmli bolalar uyi taşkil etilmoqda. Mahalla fuqarolar yiğinining uşbu muassasadagi bolalarga nisbatan asosiy majburiyati nimadan iborat?

- A. Bolalarni faqat moddiy tomondan ta’minlaş va nazorat qiliş.
- B. Bolalar haqidagi ma’lumotlarni ommaviy e’lon qilib, homiylarni jalb qiliş.
- C. Bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlaş va ma’lumotlar maxfiyligini saqlaş.
- D. Bolalarni boşqa hududdagi maktablarga ötkazişni taşkil etiş.

TÖĞRI: C

Öquv qöllanmaga asosan, kiçik hajmli bolalar uylari faoliyatida mahallaning majburiyatlariga bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlaş, ularni qöllab-quvvatlaş va bolalar haqidagi ma’lumotlarni maxfiy saqlaş kiradi. Maxfiylikni buziş bolaning ruhiyatiga salbiy ta’sir qiladi va jamiyatdan ajralib qolişiga olib kelişi mumkin. Şuning uçun ma’lumotlarni oşkor qilmaslik qat’iy talab etiladi.

3. 8 yoşli Anvar ota-onasidan ajraldi. Vasiylik va homiylik organi uni joylaştiriş masalasini körib çiqmoqda. Qonunçilikka köra, bolani muqobil joylaştirişda qaysi şakl ustuvor hisoblanadi?

- A. Birinçi navbatda Mehribonlik uyiga joylaştiriş.
- B. Faqatgina yaqin qarindoşlariga farzandlikka beriş.
- C. Ixtisoslaştirilgan davolaş muassasasiga yuboriş.
- D. Oila muhitiga (farzandlikka, vasiylik/homiylikka, tutingan oilaga) beriş.

TÖĞRI: D

Oila kodeksining 150-moddasiga asosan, yetim bolalar va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar birinçi navbatda oilaga (farzandlikka olinişi, vasiylik, homiylik belgilanişi yoki tutingan oilaga) berilişi lozim. Bunday imkoniyat bölmagandagina muassasalarga tarbiyaga beriladi. Oila muhiti bolaning eng ustun manfaatlariga va uning barkamol şaxs bölib yetişişiga töliq mos keladi.

4. Bir oila 7 yoşli Malikani farzandlikka olmoqçi, biroq uning 5 yoşli ukasi Valini moddiy qiyinçiliklar sababli olişdan boş tortmoqda. Aka-uka va opa-singillarni farzandlikka olişda ajratişga qonunan ruxsat etiladimi?

- A. Umumiy qoidaga köra yöq, lekin bolalarning eng ustun manfaatlariga mos keladigan holatlar bundan mustasno.
- B. Ha, agar farzandlikka oluvçining daromadi yetarli bölmasa, ajratişga ruxsat beriladi.
- C. Yöq, aka-uka va opa-singillarni turli şaxslar tomonidan farzandlikka olişga umuman yöl qöyilmaydi.
- D. Ha, faqat vasiylik organining oğzaki ruxsati bilan ajratiş mumkin.

TÖĞRI: A

Oila kodeksining 151-moddasiga va muallif materiallariga köra, aka-uka va opa-singillarni turli şaxslar tomonidan farzandlikka olişga umumiy qoidada yöl qöyilmaydi. Faqat bolalarning eng ustun

manfaatlariga mos keladigan alohida holatlardagina (masalan, ularning birga yaşaşi tibbiy yoki boşqa jiddiy sabablarga köra imkonsiz bölsa) bunga istisno tariqasida ruxsat etilişi mumkin.

5. 13 yoşli Rustam va uning 16 yoşli opasi Nodira ota-ona qaramoğidan mahrum böldi. Ularning huquq va manfaatlarini himoya qiliş uçun qanday huquqiy şakllar belgilanadi?

- A. Rustamga vasiylik, Nodiraga homiylik belgilanadi.
- B. Ikkalasiga ham vasiylik belgilanadi.
- C. Rustamga homiylik, Nodiraga vasiylik belgilanadi.
- D. Ikkalasiga ham homiylik belgilanadi.

TÖĞRI: A
Oila kodeksining 173-moddasiga köra, vasiylik 14 yoşga tölmagan bolalarga nisbatan belgilanadi. Homiylik esa 14 yoşdan 18 yoşgaça bölgan bolalarga nisbatan örnatiladi. Ikkala holatda ham maqsad bolalarga ta’minot, tarbiya va ta’lim beriş, ularning mulkiy va şaxsiy nomulkiy huquqlarini hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilişdan iboratdir.

6. Oila kodeksining 2026-yilgi tahririga asosan, yetim bolalar va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar oiilaga tarbiyaga (patronat) kimlarga berilişi mumkin?

- A. Istalgan fuqaroga, agar uning daromadi yetarli bölsa.
- B. Faqat maxsus sertifikatga ega bölgan xorijiy fuqarolarga.
- C. Faqat bolaning qarindoşlariga.
- D. Faqat tibbiyot xodimlariga.

TÖĞRI: C
Oila kodeksining 194-moddasi 2026-yilgi tahririga köra, yetim bolalar va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalar oilaga tarbiyaga (patronat) faqat ularning qarindoşlariga beriladi. Bu qoida bolaning öziga taniş va yaqin qarindoşlik muhitida qolişini ta’minlaş hamda uning ruhiy barqarorligini saqlaş maqsadida qonunçilikka kiritilgan muhim özgarişdir.

7. 12 yoşli Murodni farzandlikka olgan şaxslar unga nisbatan şafqatsiz munosabatda bölganligi sababli sud farzandlikka olişni bekor qildi. Bu holatda Murod va farzandlikka oluvçilar örtasidagi huquqiy munosabatlar qanday hal etiladi?

- A. Barça huquq va majburiyatlar tugatiladi, bola ota-onasiga yoki vasiylik organiga topşiriladi.
- B. Faqat mulkiy huquqlar saqlanib qoladi, şaxsiy huquqlar tugatiladi.
- C. Bola 18 yoşga tölgunça farzandlikka oluvçilar uni moddiy ta’minlaşda davom etadi.
- D. Huquqiy munosabatlar saqlanadi, faqat bola vaqtinça bolalar uyiga ötkaziladi.

TÖĞRI: A
Oila kodeksining 172-moddasiga asosan, farzandlikka oliş bekor qilinganda bola bilan farzandlikka oluvçilar örtasidagi barça huquq va majburiyatlar tugatiladi. Bola sudning hal qiluv qarori bilan

ota-onasiga, ular bölmasa yoki qaytariş bolaning manfaatlariga zid bölsa, vasiylik va homiylik organlari qaramoğiga topşiriladi. Bu bolaning xavfsizligini ta’minlaydi.

8. Sud 11 yoşli Layloning farzandlikka olinişini bekor qiliş masalasini körib çiqmoqda. Qonunçilikka köra, bu jarayonda Layloning fikri inobatga olinişi şartmi?

- A. Yöq, bolaning fikri faqat farzandlikka oliş jarayonida söraladi.
- B. Yöq, 14 yoşga tölmagan bolaning fikri inobatga olinmaydi.
- C. Ha, 10 yoşga tölgan bolaning fikrini hisobga oliş talab qilinadi.
- D. Ha, lekin faqat bolaning biologik ota-onasi rozi bölsa.

TÖĞRI: C
Oila kodeksining 171-moddasiga muvofiq, farzandlikka olişni bekor qiliş töğrisidagi işlarni sud orqali hal qilişda 10 yoşga tölgan bolaning fikrini hisobga oliş şart qilib belgilangan. Bu norma bolaning şaxsiy huquq va erkinliklarini hurmat qiliş, uning öz taqdiriga oid masalalarda iştirokini kafolatlaşga xizmat qiladi.

9. Karim va Lola ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolani özlarining tutingan (foster) oilasiga oliş böyiça vasiylik va homiylik organi bilan şartnoma tuzdilar. Bu şartnoma ularga avtomatik ravişda töliq ota-onalik maqomini (farzandlikka oliş kabi) beradimi?

- A. Ha, şartnoma imzolanişi bilan ular töliq ota-ona huquqiga ega böladi.
- B. Ha, agar ular bolani 3 yildan ortiq tarbiyalasa, avtomatik ota-ona böladi.
- C. Yöq, çunki tutingan oilada bolaga faqat moddiy yordam beriladi, tarbiya berilmaydi.
- D. Yöq, bu şartnomaviy parvariş bölib, ota-onalik maqomini avtomatik yaratmaydi.

TÖĞRI: D
Muallif taqdimoti va Oila kodeksining 195-moddasiga köra, tutingan oilaga oliş vasiylik va homiylik organi bilan tuziladigan şartnoma asosida amalga oşiriladi. Parvariş uçun davlat tomonidan tölov olinişi va şartnoma tuzilişi farzandlikka oliş kabi doimiy ota-onalik maqomini avtomatik ravişda yaratmaydi, balki vaqtinçalik tarbiya şakli hisoblanadi.

10. 9 yoşli Botir tutingan (foster) oilaga tarbiyaga berildi. U ilgari biologik otasi vafot etganligi sababli boquvçisini yöqotganlik pensiyasini olar edi. Botir tutingan oilada yaşaş davrida uşbu pensiyani oliş huquqini saqlab qoladimi?

- A. Yöq, tutingan oila uni töliq ta’minlaşi şart bölgani uçun pensiya töxtatiladi.
- B. Yöq, pensiya faqat Mehribonlik uyida yaşaganda tölanadi.
- C. Ha, u özіga tegişli bölgan pensiya, aliment va boşqa ijtimoiy tölovlarni oliş huquqini saqlab qoladi.
- D. Ha, lekin pensiya miqdori 50 foizga qisqartiriladi.

TÖĞRI: C
Oila kodeksining 197-moddasiga asosan, tutingan (foster) oilaga berilgan bolalar özlariga tegişli bölgan aliment, şuningdek pensiya, nafaqa va boşqa ijtimoiy tölovlarni oliş huquqini töliq saqlab qoladilar.

> Bu qoida bolaning moddiy ta’minotida barqarorlikni ta’minlaşga qaratilgan bölib, davlatning ijtimoiy himoyani töxtatmaslik tamoyiliga asoslanadi.

11. Baxtsiz hodisa oqibatida ota-ona oğir ahvolda kasalxonaga tuşdi va bola qarovsiz qoldi. Bolaning xavfsizligini ta’minlaş uçun vasiylik va homiylik organi zudlik bilan qanday huquqiy mexanizmdan foydalanişi mumkin?

- A. Bir oy muddatga dastlabki tarzda vasiy yoki homiy tayinlaş.
- B. Bolani darhol farzandlikka beriş töğrisida sudga da’vo kiritiş.
- C. Ota-ona kasalxonadan çiqqunça bolani köçada qoldiriş.
- D. Bolani faqat xorijiy fuqarolarga vaqtinça beriş.

> **TÖĞRI: A**
> Vasiylik va homiylik töğrisidagi Qonunning 23-moddasiga asosan, darhol vasiy yoki homiy tayinlaş talab etilsa, vasiylik va homiylik organi bir oy muddatga dastlabki tarzda vasiy yoki homiy tayinlaş töğrisida qaror qabul qilişi mumkin. Bu mexanizm bolaning xavfsizligini tezkor ta’minlaş va uni huquqiy böşliqda qoldirmaslik uçun xizmat qiladi.

12. Oila kodeksining 2026-yilgi tahririga asosan, voyaga yetmagan bolalarga nisbatan vasiylik va homiylikni belgilaş qaysi organning qarori bilan amalga oşiriladi?

- A. Tuman yoki şahar hokimi.
- B. Fuqarolik işlari böyiça sud.
- C. "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi direktori.
- D. Içki işlar bölimi boşliği.

> **TÖĞRI: C**
> Oila kodeksining 174-moddasi 2026-yilgi tahririga köra, vasiylik va homiylik voyaga yetmaganlarga nisbatan 'Inson' ijtimoiy xizmatlar markazi direktorining qarori bilan belgilanadi. Voyaga yetganlarga nisbatan esa tuman yoki şahar hokimining qarori bilan belgilanadi. Bu vakolatlarning aniq taqsimlanişi ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini oşiradi.

13. 10 yoşli Salimning ta’lim va tibbiy parvariş böyiça murakkab ehtiyojlari bor. Vakolatli organ uning amakisi va xolasini birgalikda vasiy etib tayinlab, majburiyatlarni ularning örtasida taqsimlamoqçi. Qonunçilik bunga ruxsat beradimi?

- A. Yöq, qonunçilikda faqat bir nafar şaxs vasiy bölişi qat’iy belgilangan.
- B. Yöq, bir neçta vasiy faqat bola 14 yoşga tölgandan keyin tayinlanadi.
- C. Ha, lekin faqat ulardan biri xorijiy fuqaro bölsagina ruxsat etiladi.
- D. Ha, şaxsning qonuniy manfaatlaridan kelib çiqib bir neçta vasiy tayinlanişi mumkin.

> **TÖĞRI: D**
> Vasiylik va homiylik töğrisidagi Qonunga muvofiq, vasiylikka muhtoj şaxsning qonuniy manfaatlaridan kelib çiqib, unga bir neçta vasiy yoki homiy tayinlanişi mumkin. Bunda majburiyatlar ular örtasida vasiylik

va homiylik organining xulosasiga asosan taqsimlanadi. Bu yondaşuv bolaga kompleks yordam körsatişni va mas’uliyatni bölişişni ta’minlaydi.

14. Er-xotin ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolaga tutingan ota-ona (foster) böliş istagini bildirdi. Qonunçilikka köra, ular voyaga yetgan va soğlom bölişidan taşqari, qanday maxsus ta’limiy talabni bajarişlari şart?

- A. Maxsus öquv kursini tamomlaganlik töğrisidagi sertifikatga ega bölişi kerak.
- B. Oliy pedagogik ma’lumotga ega bölişi şart.
- C. Xorijiy tillarni biliş darajasi böyiça sertifikat topşirişi lozim.
- D. Heç qanday öquv kursi talab qilinmaydi, faqat daromad ma’lumotnomasi yetarli.

TÖĞRI: A

Oila kodeksining 198-moddasiga köra, yetim bolalarga va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarga tutingan ota-ona böliş istagini bildirgan şaxslar qonunçilikda belgilangan tartibda maxsus öquv kursini tamomlaganlik töğrisidagi sertifikatga ega bölişi kerak. Bu talab bolalar bilan işlaşda ularning psixologik va pedagogik tayyorgarligini kafolatlaydi.

OÇIQ SAVOLLAR

15. Mahallada taşkil etilgan kiçik hajmli bolalar uyida tarbiyalanayotgan bolaning şaxsiy ma’lumotlari va ötmişi haqidagi sirlarni mahalla faollari tomonidan oşkor qilinişi qanday huquqiy oqibatlarga olib keladi va bu holatda bolaning qaysi huquqlari buziladi?

NAMUNA JAVOB

Mahallada kiçik hajmli bolalar uylarini taşkil etişdan asosiy maqsad bolalarni ijtimoiy izolyatsiyadan çiqariş va ularga oilaviy muhit yaratişdir. Mahalla faollari va fuqarolar yiğini xodimlari bolalar uyida tarbiyalanayotgan bolalarning şaxsiyati, ötmişdagi holatlari haqidagi ma’lumotlarni maxfiy saqlaş majburiyatiga ega. Agar bu ma’lumotlar oşkor qilinsa, bolaning şaxsiy hayot daxlsizligi va qadr-qimmati kamsitilişi huquqlari buziladi. Bola huquqlari töğrisidagi konvensiyaning 16-moddasiga köra, heç bir bola özining şaxsiy hayotiga özboşimçalik yoki ğayriqonuniy tarzda aralaşişga duçor etilişi mumkin emas. Muqobil yondaşuv: Ba’zilar mahalla faollari bolaning holatini jamoatchilikka ma’lum qiliş orqali unga köproq moddiy yordam yoki homiylarni jalb qiliş mumkin deb hisoblaşlari mumkin. Biroq, huquqiy va psixologik nuqtai nazardan, bolaning ruhiy barqarorligi va jamiyatdagi örni har qanday moddiy yordamdan ustun turadi. Ma’lumotlarni oşkor qiliş bolaning tengdoşlari orasida kamsitilişiga olib keladi. Şuning uçun, qonunçilikda maxfiylik prinsipi qat’iy belgilangan va uni buzgan şaxslar qonunda belgilangan tartibda javobgarlikka tortilişi lozim.

16. Ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolani joylaştirişda farzandlikka oliş va tutingan (foster) oilaga beriş şakllarining huquqiy oqibatlari örtasidagi eng asosiy farqlar nimalardan iborat? Qaysi holatda qaysi şaklni tanlaş bola manfaatlariga köproq xizmat qiladi?

NAMUNA JAVOB

Farzandlikka oliş va tutingan (foster) oilaga beriş örtasidagi eng asosiy huquqiy farq munosabatlarning tabiati va muddatidadir. Oila kodeksining 165-moddasiga köra, farzandlikka oliş natijasida bola va farzandlikka oluvçilar örtasida qon-qarindoşlikka tenglaştirilgan doimiy, umrbod huquq va majburiyatlar (jumladan, meros huquqi) yuzaga keladi. Bolaning biologik ota-onasi bilan huquqiy aloqalari töliq uziladi. Tutingan (foster) oila esa Oila kodeksining 195-moddasiga asosan şartnoma asosida, vaqtinça (köpinça bola voyaga yetgunga qadar) amalga oşiriladi. Tutingan ota-onalar mehnatga haq tölanadigan fuqarolik-huquqiy şartnoma asosida faoliyat yuritadi, bola esa özining aliment, pensiya va uy-joyga bölgan huquqlarini saqlab qoladi (Oila kodeksi, 197-modda). Muqobil yondaşuv: Qaysi şaklni tanlaş bolaning individual holatiga boğliq. Agar bolaning biologik ota-onasi vafot etgan bölsa va unga doimiy, barqaror oila kerak bölsa, farzandlikka oliş eng maqbul şakldir. Ammo bolaning ota-onasi vaqtinça huquqdan mahrum qilingan, kasal yoki qamoqda bölsa va kelajakda bolani qaytarib oliş ehtimoli mavjud bölsa, tutingan (foster) oilaga beriş bola manfaatlariga köproq xizmat qiladi. Bu şakl bolani muassasada emas, oila muhitida saqlab turişga yordam beradi.

17. Vasiylik va homiylikni belgilaşda bolaning yoşi qanday huquqiy ahamiyatga ega va nima uçun qonunçilik 14 yoşni çegara sifatida belgilagan?

NAMUNA JAVOB

Oila kodeksining 173-moddasiga köra, vasiylik 14 yoşga tölmagan bolalarga nisbatan, homiylik esa 14 yoşdan 18 yoşgaça bölgan bolalarga nisbatan belgilanadi. Bu yoş çegarasining huquqiy ahamiyati bolaning muomala layoqati bilan bevosita boğliq. Fuqarolik kodeksiga asosan, 14 yoşgaça bölgan bolalar qisman muomala layoqatiga ega bölib, ularning nomidan barça yuridik harakatlarni vasiylari amalga oşiradi. 14 yoşdan oşgan bolalar esa voyaga yetmaganlarning qisman muomala layoqatiga ega bölib, öz daromadlarini mustaqil tasarruf etiş, mualliflik huquqlarini amalga oşiriş va mayda maişiy bitimlarni tuziş huquqiga ega böladilar. Homiy faqat bolaning yuridik harakatlariga rozilik beradi va unga kömaklaşadi. Muqobil yondaşuv: Ba’zi huquqşunoslar yoş çegarasini 14 yoş emas, balki 16 yoş (pasport yoşi) qilib belgilaş mantiqan töğriroq bölişini ta’kidlaşlari mumkin, çunki 14 yoşli bola hali yetarli hayotiy tajribaga ega bölmaydi. Biroq, amaldagi qonunçilik va xalqaro standartlar (jumladan, BMT Konvensiyasi) bolaning ösib borayotgan qobiliyatlarini tan olişni talab qiladi. 14 yoşdan boşlab bolaga köproq mustaqillik beriş uning jamiyatga moslaşişi va mas’uliyatni his qilişi uçun zarur huquqiy qadam hisoblanadi.

Glossariy

VASIYLIK

Ön tört yoşga tölmagan yetim bolalarni va ota-onasining qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni, şuningdek sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan fuqarolarni ularga ta’minot, tarbiya va ta’lim beriş, ularning huquqlarini himoya qiliş maqsadida joylaştirişning maxsus huquqiy şakli.

Misol: 10 yoşli yetim qolgan Anvarga nisbatan amakisi vasiy etib tayinlandi.

Boğliq atamalar: Homiylik, Vasiylikdagi şaxs

HOMIYLIK
Ön tört yoşdan ön sakkiz yoşgaça bölgan yetim bolalarni va ota-onasining qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni, şuningdek sud tomonidan muomala layoqati çeklangan fuqarolarni ularga ta’minot, tarbiya va ta’lim beriş, mulkiy va şaxsiy huquqlarini himoya qiliş şakli.

Misol: 16 yoşli qizga uning xolasi homiy sifatida belgilandi.

Boğliq atamalar: Vasiylik, Vasiylikdagi şaxs

TUTINGAN (FOSTER) OILA
Yetim bolalar va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni oilaga yaqin muhitda tarbiyalaş uçun maxsus şartnoma asosida joylaştiriş şakli bölib, bunda bolaning barça ijtimoiy huquqlari saqlanib qoladi va davlat tomonidan moddiy qöllab-quvvatlanadi.

Misol: Ota-onasiz qolgan bolalar maxsus tayyorgarlikdan ötgan tutingan oilaga tarbiyaga berildi.

Boğliq atamalar: Patronat, Farzandlikka oliş

FARZANDLIKKA OLIŞ
Voyaga yetmagan bolalarni faqat ularning manfaatlarini közlab, sud qarori asosida öz farzandi qatoriga qabul qiliş jarayoni bölib, bunda farzandlikka olingan bola barça şaxsiy va mulkiy huquqlarda farzandlikka oluvçining öz bolalariga töliq tenglaştiriladi.

Misol: Farzandsiz oila 5 yoşli yetim bolani sud orqali farzandlikka oldi.

Boğliq atamalar: Tutingan (foster) oila

PATRONAT
Ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni faqat ularning qarindoşlariga oilaga tarbiyaga beriş şakli bölib, bu tutingan oila institutining bir qismi hisoblanadi va bolaning qarindoşlik aloqalarini saqlab qolişga xizmat qiladi.

Misol: Ota-onasi vafot etgan bola öz xolasining oilasiga patronat asosida tarbiyaga berildi.

Boğliq atamalar: Tutingan (foster) oila

KIÇIK HAJMLI BOLALAR UYI
Ota-ona qaramoğisiz qolgan bolalar uçun mahalla hududida taşkil etiladigan, uy muhitiga yaqinlaştirilgan oilaviy şakldagi tarbiya muassasasi bölib, bolalarni jamiyatga moslaştiriş va ijtimoiy izolyatsiyadan saqlaş maqsadida faoliyat yuritadi.

Misol: Mahallada taşkil etilgan kiçik hajmli bolalar uyida 5 nafar bola oilaviy muhitda tarbiyalanmoqda.

Boğliq atamalar: Mahallabay tizim

MAHALLABAY TIZIM

Aholini, şu jumladan yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilişni bevosita mahalla darajasida, erta aniqlaş va yordam körsatiş orqali taşkil etiş usuli bölib, bunda mahalla faollari bolalarning ahvolini doimiy nazorat qilib boradilar.

Misol: Mahalla faollari ota-ona qaramoğisiz qolgan bolani aniqlab, darhol vasiylik organiga xabar berdi.

Boğliq atamalar: Kiçik hajmli bolalar uyi

BOLA MANFAATLARINING USTUVORLIGI
Bolalar bilan boğliq barça harakatlarda, şu jumladan ularni muqobil joylaştirişda, bolaning eng yaxşi manfaatlari, uning xavfsizligi, ta’lim-tarbiyasi va soğliği birinçi örinda turişi kerakligini belgilovçi xalqaro va milliy huquqiy qoida.

Misol: Sud aka-ukalarni ajratmaslik bolaning eng yaxşi manfaatlariga mos keladi deb topdi.

Boğliq atamalar: Farzandlikka oliş

VAQTINÇA VASIYLIK
Bolani muqobil joylaştiriş masalasi uzil-kesil hal bölguniga qadar vasiylik va homiylik organlari tomonidan vaqtinça amalga oşiriladigan majburiyat bölib, bu davrda bolaning hayoti va soğliği töliq davlat himoyasida böladi.

Misol: Bola topilganidan söng, uning taqdiri hal qilingunça vasiylik organi vaqtinça vasiylikni öz zimmasiga oldi.

Boğliq atamalar: Vasiylik

VASIYLIK VA HOMIYLIK ORGANI
Yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni aniqlaş, hisobga oliş, ularni muqobil joylaştiriş şakllarini tanlaş hamda ularning keyingi ta’minoti va tarbiyasini doimiy nazorat qilib boruvçi vakolatli davlat organi.

Misol: Maktab direktori qarovsiz qolgan öquvçi haqida vasiylik va homiylik organiga xabar berdi.

Boğliq atamalar: Mahallabay tizim

Xronologiya

Yetim bolalarni ijtimoiy himoya qiliş institutining rivojlanişi

1989 · BOLA HUQUQLARI TÖĞRISIDAGI KONVENSIYA QABUL QILINIŞI
Birlaşgan Millatlar Taşkiloti tomonidan bolalarning huquqlarini, jumladan yetim va ota-ona qaramoğidan mahrum bölgan bolalarni himoya qilişni xalqaro darajada kafolatlovçi asosiy hujjat qabul qilindi.

Ahamiyati: Bola manfaatlarining ustuvorligi xalqaro miqyosda huquqiy e’tirof etildi va milliy qonunçilikka asos böldi.

> **1998 · ÖZBEKISTON RESPUBLIKASI OILA KODEKSINING QABUL QILINIŞI**
> Özbekiston Respublikasida oilaviy munosabatlarni, jumladan yetim bolalarni farzandlikka oliş, vasiylik va homiylik belgilaş hamda oilaga tarbiyaga beriş tartiblarini belgilovçi asosiy qonun hujjati qabul qilindi.

Ahamiyati: Bolalarni muqobil joylaştirişning milliy huquqiy asoslari va ularning ijtimoiy kafolatlari qonun darajasida mustahkamlandi.

> **2014 · VASIYLIK VA HOMIYLIK TÖĞRISIDAGI QONUNNING QABUL QILINIŞI**
> Özbekiston Respublikasining O‘RQ-364-sonli qonuni qabul qilinib, vasiylik va homiylik organlarining vakolatlari, vasiy tayinlaş tartibi va ularning majburiyatlari aniq huquqiy normalar bilan tartibga solindi.

Ahamiyati: Vasiylik va homiylik sohasidagi munosabatlar alohida qonun hujjatlari bilan batafsil tartibga solindi.

> **2024 · MAHALLABAY TIZIMNI KUÇAYTIRIŞ BÖYIÇA FARMON**
> Özbekiston Respublikasi Prezidentining PF-185-son Farmoni qabul qilinib, yetim bolalarni ijtimoiy himoya qilişda mahallabay işlaş tizimi joriy etildi va kiçik hajmli bolalar uylari taşkil etilişi belgilandi.

Ahamiyati: Bolalarni ijtimoiy himoya qilişda mahalla institutining roli va mas’uliyati huquqiy jihatdan oşirildi.

> **2026 · OILA KODEKSIGA TUTINGAN OILA BÖYIÇA ÖZGARTIRIŞLAR KIRITILIŞI**
> Özbekiston Respublikasining O‘RQ-1174-sonli qonuni bilan Oila kodeksiga özgartirişlar kiritilib, bolalarni tutingan (foster) oilaga beriş tartibi, şartnomaviy munosabatlar va ijtimoiy kafolatlar takomillaştirildi.

Ahamiyati: Bolalarni oilaviy muhitda tarbiyalaşning zamonaviy şakllari qonunçilikda töliq öz ifodasini topdi.

Mind-map

Yetim bolalarni ijtimoiy himoya qiliş

- Aniqlaş va hisobga oliş: Erta aniqlaş jarayoni (Oila kodeksi, 149-modda)
- — Vasiylik organlari: Vakolatli organ (Oila kodeksi, 148-modda)
- — 24 soatda xabar: Zudlik bilan xabar beriş (Oila kodeksi, 149-modda)
- — — Taşkilotlar: Maktab va şifoxonalar
- — — Mahalla: Mahalla faollari
- — 3 kunda tekşiriş: Şaroitni örganiş (Oila kodeksi, 149-modda)
- Mahallabay tizim: Ijtimoiy himoya asosi (PF-185)
- — Mahallaning roli: Asosiy iştirokçi (PF-185)
- — — Erta aniqlaş: Bolalarni aniqlaş

- — — Jamoatchilik nazorati: Doimiy kuzatuv
- — Kiçik hajmli uylar: Yangi tizim (PF-185)
- — — Oilaviy muhit: Uy şaroitiga yaqin
- — — Ijtimoiy moslaşuv: Jamiyatga integratsiya
- Muqobil joylaştiriş: Joylaştiriş şakllari (Oila kodeksi, 150-modda)
- — Farzandlikka oliş: Ustuvor şakl (Oila kodeksi, 151-modda)
- — — Sud tartibi: Faqat sud orqali
- — — Bola manfaati: Manfaatlar ustuvorligi
- — Vasiylik va homiylik: Vakillik şakli (Oila kodeksi, 173-modda)
- — — 14 yoşgaça: Vasiylik belgilanadi
- — — 14-18 yoş: Homiylik belgilanadi
- — Tutingan oila: Şartnomaviy şakl (Oila kodeksi, 194-modda)
- — — Şartnoma asosida: Vasiylik organi bilan
- — — Patronat: Qarindoşlarga beriş
- Farzandlikka olişni bekor qiliş: Bekor qiliş tartibi (Oila kodeksi, 169-modda)
- — Bekor qiliş asoslari: Qonuniy sabablar (Oila kodeksi, 169-modda)
- — — Majburiyatni bajarmaslik: Vazifadan böyin tovlaş
- — — Şafqatsiz muomala: Bolaga zarar yetkaziş
- — Huquqiy oqibatlari: Natijalar (Oila kodeksi, 172-modda)
- — — Huquqlar tugatilişi: Barça aloqalar uzilişi
- — — Bolani qaytariş: Vasiylik organiga beriş
- Ijtimoiy kafolatlar: Davlat himoyasi (Oila kodeksi, 197-modda)
- — Uy-joy huquqi: Mulk huquqi saqlanişi (Oila kodeksi, 197-modda)
- — Ta’lim va tibbiyot: Bepul xizmatlar (Oila kodeksi, 197-modda)
- — Moddiy ta’minot: Nafaqa va tölovlar (Oila kodeksi, 197-modda)

Tuşuntiriş va sxema

Yetim bolalarni aniqlaş va muqobil joylaştiriş jarayoni

DIAGRAMMADAGI BOĞLANIŞLAR

- Bola qarovsiz qolişi ’24 soat içida ’Xabar beriş jarayoni
- Xabar beriş jarayoni ’Xabar beriş ’Vasiylik va homiylik organi
- Vasiylik va homiylik organi ’3 kun içida ’Turmuş şaroitini tekşiriş
- Turmuş şaroitini tekşiriş ’Baholaş mezonlari ’Bola manfaati ustuvorligi
- Bola manfaati ustuvorligi ’Ustuvor şakl ’Farzandlikka oliş
- Farzandlikka oliş ’Sud qarori bilan ’Sud

- Bola manfaati ustuvorligi ’Hokim qarori bilan ’Vasiylik va homiylik
- Bola manfaati ustuvorligi ’Şartnoma asosida ’Tutingan oila
- Bola manfaati ustuvorligi ’Oila topilmaganda ’Muassasaga joylaştiriş

Manbalar

UŞBU MAVZU MANBALARI

O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi (30.04.1998) — https://lex.uz/docs/104720

“Vasiylik va homiylik to‘g‘risida”gi Qonun, O‘RQ-364 (02.01.2014) — https://lex.uz/docs/2307828

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-185-son Farmoni (14.11.2024) — https://lex.uz/docs/7228844

Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya (BMT, 20.11.1989) — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR (DASTURDAN)

- Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M. Yetim va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish: o‘quv qo‘llanma. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 134 b.
- Babajonova D.I., Qilichev X.M., Maxmudxodjayeva U.M., Orazimbetov R.M. Oila huquqi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2026. – 220 b. VI bob.

Iqtibos keltirişdan oldin har bir manbani uning amaldagi rasmiy matni bilan soliştiring.

Öquv matni ta’lim maqsadida sun’iy intellekt yordamida tayyorlangan. Bu yuridik maslahat emas; iqtibos keltirişdan oldin birlamçi manbalar bilan tekşiring. Toşkent davlat yuridik universiteti · Oila va meros huquqi.

OXFORDER LLC tomonidan yaratilgan · Naşr 2026.11